

บทคัดย่อ

การดำเนินการ โครงการการสื่อสารและเผยแพร่ระบบกลไกการจัดการน้ำด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ของการดำเนินการ เพื่อทบทวนชุดความรู้ผลของการดำเนินงานการจัดการน้ำด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อนำเสนอชุดความรู้ระบบกลไกการจัดการน้ำด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกลุ่มหน่วยงานและนักวิชาการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ จ.อุบล เพื่อเผยแพร่ผลการดำเนินงานการจัดการน้ำด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.อุบลราชธานี กับผู้เกี่ยวข้องเชิงนโยบาย และสื่อมวลชน พื้นที่ในการดำเนินงาน พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยภายใต้ชุด MOU 4 ฝ่าย โดยกลุ่มเป้าหมายในการดำเนินการมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะหนึ่งกลุ่มที่โครงการดำเนินการสรุปบทเรียนเพื่อรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูล ได้แก่ กลุ่มนักวิจัย(นักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี ชาวบ้าน)ของทั้ง 8 โครงการภายใต้ชุด MOU 4 ฝ่าย ลักษณะที่สองเป็นกลุ่มผู้รับข้อมูล คือ กลุ่มหน่วยงานที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรน้ำ กิจกรรมที่ดำเนินภายใต้โครงการ ประกอบด้วย กิจกรรมประชุมชี้แจงรายละเอียดของโครงการ การถอดบทเรียนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น งานเปิดตัวมูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นอีสาน และศึกษาแนวทางการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคอีสาน การสรุปบทเรียนการดำเนินงานวิจัยของชุมชน ทั้ง 8 หมู่บ้าน การสรุปบทเรียนการดำเนินงานวิจัยของนักวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี การสรุปบทเรียนการดำเนินงานวิจัยของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี การสรุปบทเรียนการดำเนินงานวิจัยของนักวิจัยองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี การเรียบเรียงข้อมูลและศึกษาเอกสารเพื่อศึกษาแนวทาง การถ่ายทอดวิดิทัศน์ เรื่องนวัตกรรมจัดการน้ำภายใต้การดำเนินงาน MOU การนำเสนอผลการดำเนินการวิจัยในงานงาน ม.อบ. วิจัย กิจกรรมการสรุปบทเรียนการทำงานวิจัยด้านการจัดการน้ำบ้านตำโรงเพื่อทบทวนองค์ความรู้เรื่องของการดำเนินงานวิจัยประเด็นการจัดการทรัพยากรน้ำ การประชุมเตรียมงาน พิธีลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ การพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี พิธีลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ การพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี

จากการนำเสนอองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรน้ำโดยชุมชนผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี เกิดเป็นข้อตกลงในการร่วมมือกันพัฒนาระบบการจัดการน้ำในระดับชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกันระหว่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นระบบและใช้องค์ความรู้ที่หลากหลายจึงนำไปสู่การประสานงานเพื่อสร้างความร่วมมือทางวิชาการร่วมกับสถาบันการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ตามลำดับ จนนำไปสู่การลงนาม บันทึกข้อตกลงความร่วมมือการพัฒนาระบบการจัดการน้ำโดยชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ระหว่าง องค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กิจกรรมและกระบวนการในการดำเนินการภายใต้ชุด MOU 4 ฝ่าย การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายของกลไกการทำงาน การ

วางแผนการดำเนินงานร่วมกันระหว่าง 4 ฝ่าย การสร้างความเข้าใจในการทำงานวิจัยเพื่อการจัดการน้ำร่วมกันของชุมชน หน่วยงานและนักวิชาการ ตัวแทนทีมวิจัย เปิดเวทีชุมชน คัดเลือกทีมวิจัย ค้นหาประเด็น โจทย์วิจัย และเขียนเอกสารเชิงหลักการ การประชุมพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยในระดับจังหวัด การจัดปรับเอกสารหลังจากการพิจารณา พิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย “การจัดการน้ำ จังหวัดอุบลราชธานี” ของผู้ทรงคุณวุฒิ 4 ฝ่าย การติดตามดำเนินการวิจัยในแต่ละพื้นที่ เวทีเรียนรู้การทำงานวิจัยในเพื่อนร่วมรุ่น เวทีวิเคราะห์ข้อมูล ออกแบบ อบรมเชิงปฏิบัติการการเขียนรายงานวิจัย การนำเสนอผลการดำเนินงานวิจัย และพัฒนาเป็นเอกสารรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการ

จากการดำเนินการ ทำให้แยกแยะสถานการณ์ปัญหาของทรัพยากรน้ำที่เกิดขึ้นตามลักษณะภูมิโนวัศดังนี้

1. ลักษณะพื้นที่ภูเขา ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่สูงชันตามขอบตะเข้บชายแดน มีบริเวณป่าเขาหนาที่บ มีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และถือเป็นพื้นที่ป่าที่ยังเหลืออยู่ สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยสภาพพื้นที่หมู่บ้านเป็นภูเขา และเป็นหิน ประกอบกับการลาดเอียงของพื้นที่ลงสู่แม่น้ำโขง ทำให้ไม่มีการดูดซับ และ กักเก็บน้ำจากธรรมชาติ จึงขาดน้ำในการ อุปโภค บริโภค ในครัวเรือน ระหว่างเดือน พฤศจิกายน ถึง เดือน พฤษภาคม และรุนแรงที่สุดในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ – เมษายน โดยมีตัวอย่างกรณีในพื้นที่ดังนี้
2. ลักษณะพื้นที่โคก ลักษณะพื้นที่เป็นแบบลอนลูกคลื่นสูงสลับต่ำเดิมเคยเป็นป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง ปัจจุบันมีการบุกเบิกทำกินเกือบทั้งหมด คงเหลือที่เป็นป่าเสื่อมโทรมและเป็นป่าหัวไร่ปลายนาท่านั้น แหล่งน้ำในพื้นที่นั้นก็ไม่สามารถรับรองน้ำได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ สภาพดินเป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ
3. ลักษณะพื้นที่ทุ่ง เป็นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำรอยต่อชายขอบของทุ่งจะเป็นพื้นที่โคก โนน มีระดับความสูง 100-150 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีน้ำท่วมหลากในช่วงฤดูฝน ส่วนใหญ่ใช้ทำนาปลูกข้าว และมักตั้งบ้านเรือนและชุมชนในพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง ลักษณะดินส่วนใหญ่จะเป็นดินทรายเม็ดเล็ก และดินเหนียวปนทราย
4. ลักษณะพื้นที่ทาม เป็นบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำที่มีน้ำท่วมขังในฤดูน้ำหลากนาน 3-4 เดือน หรือบางแห่งน้ำท่วมขังตลอดปี ถือเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ปัจจุบันอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกบุกรุกทำลายทั้งจากการบุกเบิกทำกินและนโยบายการพัฒนาของหน่วยงานรัฐ แนวทางการพัฒนาการจัดการน้ำตามลักษณะภูมิโนวัศ การศึกษาสถานการณ์เรื่องการจัดการน้ำของชุมชนท้องถิ่น โดยใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนในดำเนินการดังนี้

- 1) ขั้นตอนในการเตรียมคนและเตรียมชุมชน เช่น ประชุมทีมวิจัยเพื่อทำความเข้าใจการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้เข้าใจและมีส่วนร่วมในการทำงานวิจัย
- 2) ขั้นตอนในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล เช่น การสร้างเครื่องมือในการเก็บและรวบรวมข้อมูล ประชุมทีมวิจัยเพื่อการเก็บข้อมูล โดยแบ่งทีมวิจัยทำงานตามความสามารถและความถนัดของนักวิจัยแต่ละบุคคล การประมวลผลข้อมูล การนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ตรวจสอบความถูกต้องและเพิ่มเติมข้อมูล การจัดประชุมเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดแนวทางการพัฒนา
- 3) ขั้นตอนในการทดลองปฏิบัติการ เช่น การทำกิจกรรมที่กำหนดเป็นกิจกรรมทดลองร่วมกันเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา การสรุปผลการทดลองเป็นระยะ ๆ และหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงการประชุมเพื่อสรุปข้อมูลผลการทดลอง ให้ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องรับทราบและให้ข้อคิดเห็น การสรุปผลการ

ทดลอง และ 4) ขั้นตอนในการสรุปผลและนำเสนอผลการวิจัย การสรุปผลการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณะ และการจัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการ ซึ่งจากกระบวนการดังกล่าวทำให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการน้ำตามลักษณะภูมิโน้มนั้ดังนี้ 1. การจัดการน้ำลักษณะพื้นที่ภูเขา การจัดการน้ำที่เหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ การจัดระบบพื้นที่การนำความรู้ในการใช้น้ำมาปรับใช้ในวิถีของชุมชน การนำน้ำมาใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับพืช ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ช่วงเวลา การสร้างสำนึกร่วมกันภายในชุมชนเพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรน้ำ การจัดตั้งกลไกการจัดการน้ำของชุมชน 2. การจัดการน้ำลักษณะพื้นที่ลุ่ม การเปลี่ยนระบบการจัดการน้ำ การเปลี่ยนระบบการผลิต เปลี่ยนชนิดพืช การพยากรณ์อากาศ โดยใช้ภูมิปัญญา การจัดการน้ำแบบผสมผสานโดยคำนึงถึงลักษณะพื้นที่ การทำโมเดลในเรื่องของรูปแบบในการจัดการน้ำในชุมชน 3. การจัดการน้ำลักษณะพื้นที่ทุ่ง การเป็นผู้ประกอบการจำหน่ายพันธุ์ข้าวชุมชน การพัฒนาและยกระดับกลุ่มขึ้นเป็นผู้ประกอบการ การบริหารการตลาดสำหรับเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน การบริหารต้นทุนการผลิต 4. การจัดการน้ำลักษณะพื้นที่ทาม การวิเคราะห์แนวโน้มการใช้น้ำ โดยใช้กิจกรรม Participatory mapping และ Focus group โดยการเก็บประเด็นเกี่ยวกับลักษณะพื้นที่ของทางชุมชน การหาที่ตั้งของแหล่งน้ำที่เกษตรทำนาปรัง แนวทางการในการสร้างความเข้าใจและสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานกลุ่มเกษตรกรกิจกรรมการเล่นเกมส์บทบาทสมมุติ (Role-Playing Game) การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (ดิน น้ำ ป่าไม้ และสัตว์น้ำ) การจัดตั้งกองทุนน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำ การอบรมด้านการบริหารจัดการกลุ่มเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม การปรับชนิดพืชให้เหมาะสมกับพื้นที่และส่งเสริมความรู้ในเรื่องของเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ การสร้างความร่วมมือของชุมชน และการสร้างความตระหนักความเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน การสร้างความร่วมมือในระดับพื้นที่และท้องถิ่นการสร้างความร่วมมือในระดับพื้นที่และท้องถิ่น การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ ทำให้ได้ชุดความรู้เรื่องการจัดการน้ำตามลักษณะภูมิโน้มนั้ รวมถึงความรู้เกี่ยวกับกระบวนการในการดำเนินการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ทำงานร่วมกัน 4 หน่วยงาน การได้สื่อและช่องทางในการสื่อสารผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานวิจัยสื่อสารต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำ และจากการดำเนินการดังกล่าวนี้ส่งผลต่อการขยายความร่วมมือในการดำเนินการวิจัยที่มุ่งเน้นในเรื่องของการจัดการน้ำในระยะที่ 2 ที่ดำเนินการในปี 2558 ต่อไป